

Некаторыя аспекты перадрамантызму ў беларускай літаратуры

Нягледзячы на тое, што тэрмін перадрамантызм [préromantisme] амаль стагоддзе ўжываны ў еўрапейскім літаратуразнаўстве, ён і да гэтага часу застаецца неадназначным і выклікае шматлікія спрэчкі сярод навукоўцаў. Першым паняцце перадрамантызму прапанаваў французскі даследчык Д. Марне ў артыкуле “Перадрамантызм” (“Un préromantique” 1909), потым у манаграфіі “Рамантызм ва Францыі XVIII стагоддзя” (“Le romantisme en France en XVIII siècle” 1912). Сам Д. Марне атаясамліваў перадрамантызм са з’явамі літаратуры французскага сентыменталізму, у першую чаргу Ж.-Ж. Русо, Бернардэна дэ Сен-Пьера і іх паслядоўнікаў. Нямецкія літаратуразнаўцы таксама былі схільны абазначаць ім літаратуру сентыменталізму, найперш творчасць літаратараў “Буры і націску”. Англіійскія крытыкі найчасцей уключаюць у перадрамантызм гатычны раман, паэзію Асіяна, творчасць Т. Грэя і Э. Юнга. Спрэчкі аб змястоўным нападзенні тэрміна паміж заходнееўрапейскімі літаратуразнаўцамі ішлі і на спецыяльным калектыве, які адбыўся ва Францыі ў чэрвені 1972 года, але адназначнае трактаванне тэрміну так і не было прынятае.

У савецкім літаратуразнаўстве накіонт тлумачэння перадрамантызму існавалі дастаткова палярныя меркаванні. З аднаго боку назіралася збліжэнне, а часам і атаясамліванне сентыменталізму і перадрамантызму. З другога боку шэраг аўтарытэтных даследчыкаў выступалі супраць такога налажэння паняццяў. Дастаткова катэгарычна піша ў кнізе “От Просвещения к романтизму” С. Тураеў: “Нет никаких оснований распространять этот термин на широкий круг явлений, связанных с сентиментализмом” [Тураеў 1983, 83]. Разам з тым ён прызнае, што хаця рамантызм і ўяўляе сабой якасна новую ступень светаўспрымання, у нетрах літаратуры Асветніцтва сапраўды адбывалася паступовае назапашванне новых эстэтычных праяў. Больш памяркоўна выказаўся А. Курылаў: “Романтизм в XVIII–начале XIX веков вырос из сентиментализма как такого, а з того общего преромантического литературного движения, где сентиментализм был одним из наиболее значительных идейно и эстетически оформленных течений” [История романтизма 1979, 30]. Такім чынам падкрэсліваецца, што пры ўсім розначытанні паняцці сентыменталізму і перадрамантызму маюць значную частку агульнай семіятычнай прасторы.

Атаясамленні перадрамантызму з сентыменталізмам сустракаюцца і ў польскім літаратуразнаўстве: “Przeobrażenia, które Chmielowski, Tarnowski czy Brukner określali mianem wzmożonej uczuciowości, sentymentalności lub sentymentalizmem, Ignacy Chrzanowski nazywa

preromantyzmem” [Libera 1969, 232]. На думку самога З. Ліберы там, дзе сентыменталізм меў шчырыя пачуцці і сапраўдныя эмацыянальныя ўзрушэнні, а чулая сцэна не рабіла ўражання “sztucznej zabawy maskowej”, гісторыкі літаратуры схільны былі бачыць пачаткі перадрамантызму [Libera 1969, 233]. Калі сентыменталізм меў надуманыя афекты і насычаныя прэтэнцыёзнасцю чуллівыя сцэны, то скіроўваўся да эстэтыкі ракако.

Праблематычнасць трактавання перадрамантызму вынікае з таго, што ён не з’яўляецца асобнай мастацкай эпохай з цэласнай эстэтычнай сістэмай, а вызначаецца разнастайнасцю разнародных і часам супярэчлівых літаратурных праяў перад так званым рамантычным пераломам. Перадрамантызм увабраў у сябе сукупнасць мастацкіх з’яў канца XVIII – пачатку XIX стагодзяў, якія храналагічна папярэднічалі рамантызму і ў значнай ступені падрыхтавалі яго надыход. “Słownik literatury polskiej XIX wieku” дае наступнае тлумачэнне гэтаму тэрміну: “Oznacza się nim zbiór zjawisk artystycznych, znajdujących się w opozycji wobec racjonalizmu i XVIII-wiecznej estetyki klasycystycznej, zapowiadających nadejście romantycznego przełomu w filozofii, sztuce, obyczajach” [Kowalczykowa 2002, 781]. Даследаваўшы вытокі і генезіс беларускага рамантызму К. Лецка таксама адзначае: “Перадрамантычныя тэндэнцыі, якія былі асабліва найбольш адчувальнымі ў XVIII стагоддзі, непасрэдна папярэднічалі ўзнікненню рамантызму. Ужо яны прыкметна вызначалі тыя рысы, асаблівасці, якія знайшлі найбольш поўнае выражэнне ў эпоху рамантызму” [Лецка 2003, 44].

Канец XVIII–пачатак XIX стагоддзя ў гісторыі беларускай літаратуры мае рэпутацыю міжлітаратурнай эпохі з дастаткова размытым мастацкім абліччам. Паступова з актыўнага літаратурнага жыцця сыходзяць прызнаныя творцы Асветніцтва, новае пакаленне пісьменнікаў яшчэ не дало значных імёнаў. Нягледзячы на гэта, сітуацыя перадрамантызму не нагадвае зацішак перад бурай, а вызначаецца разнастайнасцю, напоўненасцю, дастатковай творчай актыўнасцю і мастацкімі пошукамі, якія вяліся ў агульным рэчышчы еўрапейскага літаратурнага жыцця і ў вялікай ступені пад яго непасрэдным уплывам. Найбольш яркая перадрамантычныя тэндэнцыі выступалі ў развітым на айчынай глебе сентыменталізме і першых творах гатычнай прозы, праяўляліся ў абуджэнні цікавасці да народнай творчасці і гістарычнага мінулага краіны, у мастацкім асэнсаванні здабыткаў тагачаснай заходнееўрапейскай эстэтычнай і філасофскай думкі.

Свае творчыя адкрыцці прапанаваў гатычны раман, які развіваўся ў межах літаратуры Асветніцтва, але адначасова і супрацьстаяў вядучым прыярытэтам сваёй эпохі, праводзячы думку пра шматпланавасць і загадкавасць свету, ірацыянальную прыроду чалавека. Беларуская

гатычныя літаратура прадстаўлена ў першую чаргу творамі Ганны Алімпіі Мастоўскай, якая ў 1806--1807 гадах выдала ў Вільні шэраг напоўненых фантастыкай і звышнатуральнымі з’явамі раманаў і аповесцяў: (“Замак Канецпольскіх”, “Матыльда і Даніла”, “Статуя і Саламандра”, “Астольда, князёўна з роду Палямона, першага літоўскага князя” ды інш.) Мастоўская свядома арыентавалася пераважна на ўзоры ангельскай гатычнай прозы і свае аповесці давярала “opieśe ponurego ducha Anny de Radkif”.

Творы Мастоўскай неслі новы погляд на свет як на загадкава-містычную таямніцу, выяўлялі складанасць і супярэчлівасць чалавечай душы з яе цёмнымі глыбінямі, але разам з тым яшчэ захоўвалі ў сабе значную долю асветніцкай дыдактыкі і маралізатарства, бо мелі на мэце не толькі пацешыць і настрашыць чытача, але разам з тым нагадаць яму пра небяспеку заняўбанна маральна цнотаў і дабрачыннасцяў. Такім чынам у гатычных творах Мастоўскай з выразнымі праявамі рамантычнага светабачання перапляталіся істотныя моманты асветніцкага рацыяналізму.

Літаратурнае жыццё Вільні пачатку XIX стагоддзя фарміравала шырокае кола замежных культурна-філасофскіх уплываў ад ангельскага сентыменталізму і русаізму да ідэй нямецкіх філосафаў і пісьменнікаў “Буры і націску”. Гэта адносіцца і да засваення такой агульнаеўрапейскай літаратурнай з’явы, як паэзія “посу і гробów”, распачатая ангельцамі Т. Грэм і Э. Юнгам, з характэрнай для гэтай паэзіі медытатыўнасцю, рэфлексійнасцю, меланхалічнасцю, суб’ектывізмам. Разважанні аб самотнасці і ілюзорнасці зямнога існавання, думкі пра смерць як вызваліцельку ўвасоблены ў свабодную споведзь лірычнага героя. Адвечная філасофская тэматыка, маляўнічы змрочны антураж вечаровых або начных могілак вабілі да сябе многіх паэтаў. “Элегію” Т. Грэя перастварае па-польску ў 1803 годзе Ю.У. Нямцэвіч. Ігнат Быкоўскі перакладае фрагменты з “Начных думак” Э. Юнга, наследаванні яму прыкметныя ў паэтычных зборніках “Вясковыя вечары” і “Ночы вясковыя”. Тужлівыя юнгіянскія матывы, песімістычныя думкі пра хуткаплыннасць чалавечага жыцця і мізэрнасць чалавечага розуму характэрныя некаторым творах А. Нарушэвіча (“Голас памерлых”), Ф. Карпінскага (“На вобраз трыумфу смерці”, “Трывога чалавека, блізкага да смерці”) і Ф. Князьніна (“Жалі Арфея над Эўрыдыкай”, “На смерць Юліоні”). Як адзначаюць даследчыкі, Юнга чытаюць філаматы, аб “цвінтарным Юнгу” ўспамінае Ю.І. Крашэўскі.

У літаратуры Рэчы Паспалітай думкі аб смерці і зменлівасці часу лучыліся з патрыятычнымі матывамі пра мінулую веліч і славу краіны. Калі Вялікая французская рэвалюцыя была ключавой падзеяй гістарычнага кантэксту, у якім нараджаўся заходнееўрапейскі рамантызм, то рэчпаспалітаўская літаратура перажывае яшчэ і ўласную драматычную падзею – канчатковую страту дзяржаўнасці, што таксама спрычынілася да

нараджэння рамантычнага светаадчування, а актуальная патрыятычная праблематыка надавала нацыянальную адметнасць агульнаеўрапейскім перадрамантычным з’явам.

У пачатку XIX стагоддзя ў айчыннай літаратуры назіраецца новы віток цікавасці да “Песняў Асіяна” Дж. Макферсана. Заўважана, што асабліва моцна ўплыў асіянізму адчувальны ў краінах, мінулае якіх было лепшым за сучаснасць. Пераклады з Макферсана ў розныя гады былі зроблены Ф. Княжніным, Ф. Карпінскім, А.Э. Адынцом, К. Брадзінскім, уплыў ягонай творчасці адчуваецца ў паэзіі саміх перакладчыкаў, думках і “Гістарычных песнях” А. Нямцэвіча (1816), тэарэтычных працах К. Брадзінскага.

Макферсан, якога называлі Гамерам Поўначы, прапанаваў прынцыпова новы падыход да асэнсавання, ці, хутчэй, перажывання гераічнай і велічнай мінуўшчыны – эмацыянальна-пачуццёвы. Лірызмам, меланхалічнасцю, пэўнай ідэалізацыяй даўніны, духам таямнічасці асіянізм з аднаго боку лучыўся з літаратурай сентыменталізму і прозай жахаў, а з другога спрычыніўся да развіцця гістарычных і фальклорных даследаванняў.

Ужо Ганна Мастоўская імкнецца спалучыць элементы гатычнай прозы з матэрыяламі айчыннай гісторыі і пазначае ў падзагалоўку сваіх твораў “аповесць руская”, “аповесць літоўская”, “жмудская”. Мастоўская дае волю сваёй фантазіі, але ўсё ж такі імкнецца да гістарычнага праўдападабенства. Так у *Астольдзе...*, па словах пісьменніцы, “Kromer, Gwagnin, i Maciey Strykowski, byli memi przewodnikami.” Аўтарка намагаецца перадаць гістарычны каларыт сваіх містычных гісторый праз апісанні рыцарскіх турніраў, спаборніцтваў, паляванняў, пышных піраў, любуецца даўнімі рыцарскімі часамі з іх культам самаахвярнага служэння Айчыне і яўна супрацьпастаўляе іх сённяшняму змізарнеламу жыццю.

Публікацыя “Песняў Асіяна”, а таксама выхад кнігі П.-А. Малё “Помнікі” з старажытнаскандынаўскімі тэкстамі, адкрывалі новы паўночны свет, са сваёй міфалогіяй і паэзіяй. Такім чынам была разбіта манаполія культуры антычных грэкаў і рымлян як узорнай і адзінай вартай пераймання. Па ўсёй Еўропе шырыцца цікавасць да народнай творчасці і народнага эпасу. Збіраюцца фальклорныя матэрыялы, друкуюцца “Песні шатландскай мяжы” В. Скотта (1803 г.), “Чароўны рог хлопчыка” Арніма і Брэтана (1806 г.), “Казкі братаў Грым” (1812 г.), распачынаецца публікацыя “Ірландскіх мелодый” Т. Мура (1807-1834 гг.). Першыя друкаваныя на старонках віленскіх выданняў артыкулы Я. Рыхтэра (1815), М. Чарноцкай (1817), К. Лях-Шырмы (1818), прысвечаныя беларускаму фальклору, а таксама вядомая праца З. Даленгі-Хадакоўскага “Пра дахрысціянскую Славяншчыну” (1818) упісаны ў агульнаеўрапейскі працэс звароту да фальклорнай спадчыны. Вядома, што гэтыя публікацыі

выклікалі актыўнае непрыняцце віленскіх класіцыстаў і жывую цікавасць паэтаў-філаматаў.

Трапіўшы ў беларускі літаратурны кантэкст, заходнееўрапейскія мастацкія з’явы трансфармаваліся, арганічна перапляталіся з уласнымі тэндэнцыямі айчыннай літаратуры, з адпаведнымі эстэтычнымі густамі і патрабаваннямі як саміх творцаў, так і чытачоў. Варта адзначыць, што юнгізм Ф. Карпінскага і І. Быкоўскага, асаіянiзм Ф. Княжніна і Ю.У. Нямцэвіча развіваліся ў межах літаратуры рэчпаспалітаўскага сентыменталізму.

Нягледзячы на разнастайнасць мастацкіх з’яў, уключаных у паняцце перадрамантызму, усе яны аб’яднаны агульнай скіраванасцю супраць асветніцкага рацыяналізму, на дэфармацыю і разбурэнне эстэтыкі класіцызму. Як адзначалі У. Жырмунскі і Н. Сігал, «литература преромантизма противопоставляет индивидуальное чувство универсальности просветительского «разума», наивную природу и неиспорченные нравы «простых людей» – развращенности верхушечной городской цивилизации» [Жирмунский 1967, 250]. Характарызуючы мастацкія стылі беларускай літаратуры пачатку ХІХ стагоддзя Л. Тарасюк таксама піша, што літаратуры перадрамантызму “ўласцівы пафас адмаўлення асветніцкага рацыяналізму. І ў той жа час яна захоўвала пераемнасць з літаратурай сентыменталізму (у апалогіі “пачуцця”, паэтызацыі прыроды, архаікі, захапленні фальклорам і г.д.) [Тарасюк 1999, 5].

Пошук традыцый, на якія абапіраліся рамантыкі ХІХ стагоддзя, у першую чаргу скіроўвае ўвагу на сентыменталізм. Большасць літаратуразнаўцаў або атаясамлівалі сентыменталізм з паняццем перадрамантызму або вызначалі яго як найбольш важкі кампанент літаратурнай сітуацыі, якая папярэднічала выпяванню рамантычнага кірунку. Гэта невыпадкова, бо з усёй поліфаніі перадрамантызму менавіта сентыменталізм вылучаецца як самастойны мастацкі стыль з асобнай ідэйна-эстэтычнай сістэмай. На думку Т. Касткевіч, “wyznaczając toru literatury na tak znacznym odcinku czasowym, stal się sentymentalizm pomostem między Oświeceniem a twórczością epoki romantyzmu. W stosunku do poprzedzających go i towarzyszących mu zjawisk znacznie rozszerzył on tereny zainteresowań i penetracji literatury oraz zasoby form literackich będących do dyspozycji twórców” [Kostkiewiczowa 1975, 293].

Сентыменталізм узнік у процівагу асветніцкаму рацыяналізму як пэўная самакрытыка Асветніцтва, выкліканая крызісам вядучай ідэі ўсемагутнасці чалавечага розуму. Сентыменталізм высунуў шэраг новых ідэй і матываў, апрабаваў мастацкія прыёмы, якія арганічна будуць успрыняты, пераасэнсаваны і развіты далей рамантыкамі, падрыхтаваў канцэптэуальныя змены ў асэнсаванні ролі літаратуры і самога творцы. “Не

напісаў бы балад, калі б не было Карпінскага і Нямцэвіча”, -- сцвярджаў А. Міцкевіч. Таксама паказальна, што само слова “рамантычны” ўпершыню выкарыстаў французскі сентыменталіст Рэціф дэ ла Брэтон, які пісаў у адным са сваіх мастацкіх твораў, што гэта быў “самы шчаслівы, самы рамантычны дзень”.

Сентыменталізм, які пранікае ў літаратуру Рэчы Паспалітай разам з перакладнымі творамі заходнееўрапейскай літаратуры, прыносіць з сабой спецыфічную праблематыку: антаганізм прыроды і грамадства, вёскі і горада, чулага сэрца і дэгуманізаванага свету, пошукі Бога, усталяванне натуральных стасункаў паміж людзьмі.

Асноўныя ідэалагемы сентыменталізму становяцца папулярнымі і дзейснымі, дзякуючы дыскусіям вакол асноўных палажэнняў філасофіі Ж.-Ж. Русо, чыя літаратурная спадчына была значным фактарам фарміравання асветніцкай ідэалогіі Рэчы Паспалітай. Менавіта ён даў найбольш поўнае філасофскае асэнсаванне сентыменталізму, абгрунтаваўшы яго асноўныя этычна-эстэтычныя прынцыпы: прыроду, чулінасць, дабрачыннасць, сумленне і інш. “*Rousseau czytany był w salonach, przywoływany na sejmie, znany pedagogom, politykom, poetom i duszom czułym... Swym emocjonalizmem, indywidualizmem i uczuciowym ujęciem kontaktu jednostki z naturą zwiastował nadejście nurtu romantycznego*” [Kostkiewiczowa, Sinko 2002, 543]. Паказальна, што Гётэ называў Вальтэра канцом старой гісторыі, а Русо – пачаткам новай. Д. Марне ў прыгаданай ужо манаграфіі “*Романтизм ва Францыі XVIII стагоддзя*” (“*Le romantisme en France en XVIII siècle*”) адзначаў: “Нават найбольш пыхлівыя з рамантыкаў мінулага лічылі Русо майстрам, які сфарміраваў іх сэрцы... Романтизм пра старым рэжыме пачынаецца з Русо” [Цыт. па. Верцман 1971, 63-64].

Культ Русо, асноўнага патрона сентыменталізму, працягваўся і ў XIX стагоддзі. Яго чытаюць і цытуюць філаматы, а для некаторых з іх, як напрыклад для Я. Чачота, ён быў духоўным настаўнікам і правадыром. Сапраўды, дэклараванае Ж.-Ж. Русо супрацьстаянне асобы дэструктыўнай цывілізацыі і поўнаму фальшывым каштоўнасцям грамадству, апалогія сэрца і пачуцця, культ прыроды, у тым ліку і сапраўднай прыроды чалавека, спецыфічнае трактаванне натуральнай роўнасці і натуральнага права, усё гэта пракладала шлях рамантычнаму светаадчуванню.

Літаратура сентыменталізму па-сапраўднаму дэмакратычна. Адна з найважнейшых заваёў сентыменталізму звязана з пільнай увагай да чалавека па-за яго саслоўнай прыналежнасцю. Літаратура ўпершыню звярнулася да паказу героя з нізоў грамадства, да адлюстравання чалавека трэцяга саслоўя.

Змянілася канцэпцыя чалавека. У сентыменталісцкай літаратуры галоўным аб’ектам выступала прыватная асоба. Галоўнай рысай такой асобы была здольнасць эмацыянальна ўспрымаць свет, а асноўнае

значэнне набывалі дабрачыннасці асабістыя, а не грамадска значныя. Чуліласяць героя стварала сваю іерархію каштоўнасцей, спецыфічную мадэль светаўладкавання, проціпастаўленую дысанансу навакольнага свету. Прыярытэтная каштоўнасць сентыменталізму, чулае сэрца, трактавалася як праява сапраўднай натуры, як увасабленне найвышэйшай гармоніі і маральнасці прыроды. Ф. Карпінскі паўтараў следам за Ж.-Ж.Русо: “Wejdz pierwej zawsze, ile możności w serce twoje, radź go się i słuchaj”.

Сентыменталізм вылучыў актуальную праблему самапазнання. Калі тонкі рамантык Наваліс сцвярджаў, што “апісваць людзей да гэтага часу было немагчыма, бо невядома было, што ёсць чалавек”, то сентыменталіст Ф. Карпінскі напачатку XIX стагоддзя ў “Размовах Платона” пісаў: “Znaj siebie, a znać będziesz i inszych ludzi.” Пазнанне ўласнай прыроды – галоўная мэта чалавека, падкрэслівае Карпінскі ў сваім трактаце.

Чалавек у літаратуры сентыменталізму становіцца стэрэаскапічным, аб’ёмным, неадназначным у сваім духоўным жыцці. Адзначаючы непаўторнасць свайго індывідуальнага лёсу, каштоўнасць асабістых перажыванняў і ўласнага пачуцёвага вопыту герой сентыменталізму сцвярджаў сваю адметнасць і ўнутраны суверэнітэт.

Аднак неабходна адзначыць, што крытыкуючы аднабаковасць рацыяналістычнага падыходу да рэчаіснасці і асобы, сентыменталізм заставаўся ў межах асветніцкай ідэалогіі. Ён палемізуе з рацыяналізмам, але не абвяргае яго цалкам, як гэта будзе ўласціва рамантыкам. Чалавечыя пачуцці, праявы добра і зла ў сентыменталісцкай трактоўцы не ірацыянальныя, а канкрэтныя, рэальныя. Яны выступаюць праявай сапраўднай чалавечай натуры і выкліканыя пэўнай сітуацыяй або пэўнай асобай. Пачуццёвасць сентыменталізму, як правіла, камерная і элегічная. Ён культывуе ўвагу да дробных праяў духоўнага жыцця, пераліваў пачуццяў, але гэта ўвага да “зямнога”, ментальнага чалавека. У рамантыкаў пачуццёвасць вырасце да дэманізацыя страсці. Героем стане той, хто выходзіць за межы дазволенага і магчымага. Звышнамеры, пошукі звышрэальнага – характэрная рыса рамантычнага героя. Максімалісцкую скіраванасць новага пакалення мераць сілы па ўзвышанай маштабнай мэце будзе дэклаваць А. Міцкевіч ў адным з праграмных вершаў “Песня філарэтаў”.

Новы змест, увага да эмацыянальнай сферы, танальнасць твораў сентыменталізму вымагалі новай эстэтыкі, новага мастацкага стылю, іншага стаўлення да мовы. Важнай становіцца інтанацыйная сфера, танальнасць твора, адлюстраванне эмоцый і няпэўных перажыванняў. Для выражэння суб’ектыўных рэфлексій спатрэбіўся і новы сінтаксіс – імітацыя свайго роду плыні свядомасці, перацякання спантаных перажыванняў.

Сентыменталісцкая чулінасць замацавала пэўныя абрысы паэтычных свабод, што было тагачаснай навацыяй у літаратурнай творчасці. Ф. Карпінскі піша: “Któż by teraz tak niezliczonemu rzecy przychodzących tłokowi porządek i dokładne mógł naznaczyć przepisy? Kto w pośrodku biegu swojego zaciek myśli albo wylewy serca zatrzyma? I niewczesnym chcąc je hamować prawidłem, wyrazu najpiękniejszego, jakim usta natury mówią, nie zepsuje? I z tych przyczyn zdają się wszystkie przepisane reguły (oprócz porządku i przystojności mówienia) wcale nam do wymowy niepotrzebne” [Karpiński 1806, 9]. Абараняючы права творцы на свабоду ад правіл і канонаў Карпінскі знаходзіць красамоўныя прыклады: “Chociaż Edward Young, w “Nocach” swoich żadnej nie zachowujący reguły, równie pójdzie do nieśmiertelnjści, jak i pilniejszych względem przepisów Wolter w “Henriadze”; a z drugiej strony w tak wielu pismach swoich czułości żadnej nie mających, ale tylko najsurowiej przepisów trzymających się zginie w niepamięci” [Karpiński 1806, 11].

Сентыменталізм абумовіў параўнаўча большую творчую свабоду пісьменніка, вызваліў яго ад уціску стылёвых канонаў класіцызму, скіраваў увагу на схаваныя дагэтуль магчымасці слова, на новае прызначэнне моўнага акта. Рамантыкі падхопяць яго фармальныя пошукі ў найбольш поўным увасабленні чалавечых перажыванняў, адэкватнай перадачы напружанага эмацыянальнага жыцця. У сваёй дэкларацыі свабоды творчага самавыяўлення, у смелых эксперыментах яны будуць мець папярэднікаў, пісьменнікаў-сентыменталістаў.

Сентыменталізм сцвярджаў перавагу нацыянальнага, прыватнага, індывідуальнага, непаўторнага над універсальным і агульным. Ён выклікаў цікавасць да асаблівасцяў нацыянальнай культуры, да народнай творчасці. Прыярытэт адкрыцця фальклору належыць сентыменталістам, ды і сама ідэя народнасці была ўпершыню выказана не рамантыкамі, а сентыменталістамі. Патрабаванні народнасці літаратуры найбольш поўна ўвасоблены ў тэарэтычных працах позняга сентыменталіста Казіміра Бразінскага.

Сентыменталізм падрыхтаваў глебу наступнаму пакаленню літаратараў для мастацкага засваення фальклорных багаццяў, паказаў народную паэзію як невычэрпную крыніцу эстэтычных і духоўных каштоўнасцей. Падкрэслім, што сентыменталісты і рамантыкі звяртаюцца да фальклору з розных ідэйных пазіцый, з рознымі мэтамі і задачамі. Рамантыкаў будзе захапляць народнасць у яе гістарычным ракурсе, у часавым аддаленні, з фантастыкай і містычнай сімволікай. Сентыменталістаў вабілі ў фальклору найперш пачуцці, праявы чулага сэрца, шчырасць і непасрэднасць эмацыянальнага выяўлення. Таму рамантыкі і сентыменталісты выкарыстоўваюць у сваёй творчасці розныя жанры фальклору. Рамантыкаў будуць прыцягваць казкі, паданні і легенды

з героікай, незвычайнымі постацямі і сюжэтамі, таямнічасцю і фантастыкай. Сентыменталісты скіроўвалі ўвагу найперш на народныя песні, дзе выказаныя сардэчныя пачуцці ці зафіксаваны эмацыянальны стан чалавека.

Сентыменталізм плённа развіваўся ў літаратуры Рэчы Паспалітай ў другой палове XVIII стагоддзя ў творчасці Ф. Карпінскага, Ф. Княжніна, І. Быкоўскага, якія мелі непасрэднае дачыненне да літаратурнага працэсу на беларускіх землях. Але напачатку XIX стагоддзя папулярнасць сентыменталізму не змяншаецца, творы названых аўтараў працягваюць выдавацца і перавыдавацца, займаюць старонкі многіх часопісаў. Ідэйныя і эстэтычныя прынцыпы сентыменталізму заставаліся па-ранейшаму значнымі і актуальнымі. Следам за Ф. Карпінскім (“Пра красамоўства ў прозе і вершы” (1782), “Пра шчасце чалавека. Ліст да Разіны” (1783), “Размова Платона са сваімі вучнямі” (1802)), філасофскія палажэнні і мастацкія асаблівасці гэтага мастацкага кірунку будуць тэрэтычна асэнсаваны ў працах К. Бразінскага: “Пра класічнасць і рамантычнасць” (1818), “Пра ідылію з маральнага боку” (1823), у шматлікіх публікацыях і прадмовах да зборнікаў мастацкіх твораў розных аўтараў.

Нягледзячы на дастаткова працяглую і плённую гісторыю свайго творчага існавання ў літаратуры Рэчы Паспалітай, сентыменталізму напачатку XIX стагоддзя тым не менш даводзілася сцвярджаць сваё права на існаванне ў спрэчках з класіцызмам, адстойваць у творчай палеміцы свае этычна-эстэтычныя прынцыпы.

Цікавай ілюстрацыяй узаемадачыннення і барацьбы мастацкіх стыляў Асветніцтва стаў “Tygodnik Wileński”, створаны ў 1804 годзе намаганнямі Таварыства філаматаў. Гэта было першае ў Вільні філаматычнае Таварыства, заснаванае на ўзор французскага і варшаўскага Таварыстваў сяброў навук. Стваральнікамі яго лічацца Юзаф Твардоўскі (1780–1840), Іяхім Лялевель (1786–1861), Дамінік Манюшка (1788–1848). Хаця арганізацыйна фарміраванне Таварыства завяршылася толькі ў 1806 годзе, польскі літаратуразнаўца Здзіслаў Скварчынскі, прааналізаваўшы асаблівасці часопіса ў навуковым даследаванні “У школе сентыменталізму. “Tygodnik Wileński” з 1804 г.”, прыходзіць да высновы, што да яго мелі непасрэднае дачыненне арганізатары і будучыя кіраўнікі Таварыства філаматаў.

Нягледзячы на кароткі тэрмін існавання “Tygodnika Wileńskiego” (за адзін год выйшла 23 нумары), гэта было, бадай, першае чыста літаратурнае выданне на беларускіх землях. Пазней, у 1815 годзе, І. Лялевель, ужо аўтарытэтны і любімы моладзю прафесар Віленскага універсітэта, адноўіць часопіс пад той жа назвай.

Пераважная колькасць надрукаваных твораў ананімная, толькі ў рэдкіх выпадках аўтарства пазначана крыптонімам, і ў выключных

публікацыях, як гэта адбылося з сентыменталісцкім апавяданнем Ф.Н. Галянскага “Моц красамоўства сэрца”, аўтарства пазначалася поўнасьцю.

Найбольш значнымі ў “Tygodniku Wileńskim” з’яўляюцца ананімныя паэмы “Сатыра” і “Разважанні пра раманы”. Паміж гэтымі творами разгарнулася сапраўдная літаратурная палеміка, якая цікавая і знамянальная яшчэ і тым, што іх аўтарамі хутчэй за ўсё былі не прызнаныя і вядомыя пісьменнікі, а прадстаўнікі так званай “масавай” літаратуры.

У прадмове да зборніка “Поэты 1790-1810-х годов” Ю.М. Лотман, пішучы пра забытых у наш час рускіх пісьменнікаў гэтай эпохі, падкрэсліў памылковасць атаясамлення паняццяў “гісторыя літаратуры” і “гісторыя выбітных пісьменнікаў”. Наконт рускай “масавай паэзіі” ён выказаўся наступным чынам: “Не очень четкое понятие литературного «фона», так называемых «второстепенных» и «третьестепенных» поэтов, приобретает здесь особенное значение. Так возникает проблема «массовой поэзии» — литературного «фона» эпохи, служащего и контрастом, и резервом для «большой литературы». Именно на примере этой эпохи с особенной ясностью видно, что культура — не собрание шедевров, а живой организм, в единой системе которого живут и противоборствуют разные по самостоятельному значению и ценности силы ... Культура — не клумба, а лес. Для того чтобы помнить это, полезно иногда читать забытых поэтов. Отрывая шедевры от их реального исторического контекста, мы убиваем их. Забывая литературный «фон» начала XIX века, мы убиваем Пушкина” [Лотман 1971, 6].

Сапраўды, ігнаруючы літаратурны “фон” беларускага мастацкага жыцця пачатку XIX стагоддзя, немагчыма адэкватна асэнсаваць культурны змест гэтай эпохі, багацце таго выбару, тых магчымасцяў, якія будуць абраны наступнымі літаратурнымі пакаленнямі ў якасці вядучых мастацкіх тэндэнцый. Палеміка, якая разгарнулася паміж названымі паэмамі на старонках “Tygodnika Wileńskiego”, выяўляе ўзровень “масавай” эстэтычнай свядомасці грамадства, дазваляе зразумець асноўныя кірункі далейшага літаратурнага развіцця.

Надрукаваная ў першым нумары паэма “Сатыра” накіравана супраць сентыменталісцкай традыцыі ў літаратуры і адстойвае прынцыпы класіцызму. Аўтар проціпастаўляе сябе як эпігонам сентыменталізму, у творах якіх жыццё паказана фальшыва і нудна, так і літаратурнай спадчыне класікаў гэтага стылю Ж. Дэлія і Ф. Карпінскага: “Przyznam się, że mnie nudzą te pasterskie baśni, // Przy których często słuchacz i czytelnik zaśnie.

Аўтар пратэстуе супраць надуманасці сітуацый, позы і манернасці жэсту, якіх вымагае літаратурнае клішэ сентыменталізму, высмейвае штучнасць і неадпаведнасць перажыванняў:

Jednaż to dama modna pomiędzy cyprysy,
 Łzy leje nad zmyślonym nieszczęściem Klarysy,
 A nieczuła i skapa wyrzucić każe psami
 Ubogiego, co kawał chleba żebrze z łzami

[Цыт. па Skwarczyński 1958, 21].

3. Скварчынскі слушна заўважае, што палеміка твора накіравана не супраць асноватворных светапоглядных палажэнняў сентыменталізму, а хутчэй супраць яго стылёвых штампаў. Аўтар не дае ў сваім творы канструктыўнай крытыкі сентыменталізму як цэласнага літаратурнага стылю, не прапануе ніякай новай альтэрнатыўнай мастацкай сістэмы, а проста заклікае вярнуцца да класічных узораў Буало і К.Венгерскага.

Адзначым, што сентыменталізм падлягаў сатырычнаму высмейванню не толькі на старонках гэтага часопіса. Знешнія праявы рэагавання чулага чалавека на падзеі пачалі ўспрымацца адзнакай сентыментальнага героя, сапраўднай праявай чулай асобы, і за сентыменталізм часам уважалі тое, што на самой справе было праявай яго выраджэння і дэградацыі. У літаратуры гэтага часу і больш позняга перыяду знаходзіцца шмат “пратэстных” выказванняў супраць засілля літаратурных клішэ сентыменталізму. Дастаткова ўгадаць змешчаныя ў віленскіх выданнях з’едлівыя выказванні Яна і Анджэя Снядэцкіх, якія выступалі супраць сентыменталізму і ўсялякіх “містычна-рамантычных” з’яў.

Цікавай старонкай асэнсавання сентыменталізму ў айчынай літаратуры, абаронай ягоных асноўных прынцыпаў, з’явілася паэма “Разважанні пра раманы”, надрукаваная ў №№ 14 і 15 “Tygodnika Wileńskiego”. У ёй аўтар выступае супраць закасянялых канонаў класіцызму, згодна з якімі раманы пра пачуцці ёсць “zepsuciem dla młodości”. У духу педагагічнай скіраванасці Асветніцтва аўтар падкрэслівае велізарную выхаваўчую ролю рамана пра пачуцці, якую не ў стане выканаць ніякія навукі, заклікае пашыраць пры іх дапамозе маральнае святло. Такія раманы выходзяць сэрца, фарміруюць у чытачоў уласны эмацыянальны вопыт, пачуццёвую сталасць. Менавіта таму падобныя творы запатрабаваныя чытачамі:

Romans człowieka w każdym stanie bawi.
 Dworak go czyta, wieśniak wieczory z nim trawi.
 Nauka stąd wyssaną mięknie jego dusza,
 Uciśniona niewinność do łez go porusza...

[Цыт па Skwarczyński 1958, 24]

Паэт горача выступае супраць прагматызму і рацыяналізму “халоднай філасофіі”, усхвалявана апявае ўнутраную свабоду чалавека, яго чулае сэрца: “*Stucham serca, co czułym utworzyły nieba*”. Гэты тэзіс ўвасобіў вызначальны прыярытэт сентыменталізму. Невядомы аўтар на свой лад паўтарае сцвярджэнне Ж.-Ж. Русо: “Розум можа памыляцца, пачуцці

ніколі”. Або яшчэ раз пацвярджае думку Ф. Карпінскага, выказаную ім у працы “Пра красамоўства ў прозе і вершы”, што крыніцай паэзіі можа быць “ziemia sała”. Галоўнае, пазнаваць яе трэба чулым сэрцам, развітымі пачуццямі. Ад гэтага “базавага” сцвярджэння сентыменталізму можна правесці прамы ланцужок да вядомых слоў Міцкевіча з яго праграмнай балады “Рамантычнасць”: “Май сэрца, глядзі у сэрца”, у якіх выяўлены асноўны прынып новага мастацкага бачання свету.

Адзначым, што балада Міцкевіча таксама, як і згаданая паэма, мела антыкласіцыстычную скіраванасць, выступала супраць аднапланавасці і адназначнасці рацыяналізму. Бясспрэчна, што пачуццёвасць сентыменталістаў і рамантыкаў прыныпова адрозная і паклікана выконваць розныя функцыі. У сентыменталістаў гэта сродак лучнасці паміж людзьмі, чалавекам і светам, аснова міжчалавечай гармоніі. У рамантыкаў чулае сэрца, інтуіцыя – гэта магчымасць пранікнення ў таямніцы быцця, у загадкі іншасвету. У паэме Міцкевіча яно будзе звязана з больш глыбокім “бачаннем” за межамі будзённай рэчаіснасці.

Абараняючы пачуцці, аўтар “Разважання над раманами” звяртаецца да гісторыі, славіць рыцарства, сцвярджае, што менавіта магутнае пачуццё кахання перастварыла першапачатковы хаос па законах гуманізму і чалавечнасці: “Wśród tego tłumy zbrodni i zdrad zamieszania // Ludzkość do serc przemawia językiem kochania”. Звяртаючыся да сваіх апанентаў, аўтар падкрэслівае, што сёння адзіным святлом, якое спрыяе развіццю ўзнёслай душы, выступае каханне. Сучаснае чалавецтва страціла цнатлівасць дзяцей прыроды, адбылося падзенне нораваў і нельга пазбаўляць чалавека гэтага апошняга святога пачуцця.

Асноўныя тэзісы паэмы выпрацаваны пад уплывам філасофіі мастацкіх твораў Ж.-Ж. Русо. Твор “Разважання пра раманы” з’яўляецца адным з важных эпизодаў рэцэпцыі русаізму ў літаратуры былой Рэчы Паспалітай. Паэма змяшчае прамыя спасылкі на жэнеўскага філосафа, якога называе “dobroczyńco świata”, апелюе да літаратурных герояў “Новай Элаізы”, падкрэслівае велізарнае выхаваўчае ўздзеянне рамана Ж.-Ж. Русо на чытача:

Jeżeli ludzkość wdzięcznością dla ciebie przejęta,
 Dziękując za przesądów pokruszone pęta,
 Jeżeli twa prawd pełna Towarzystw umowa
 Oświeciła narody – Heloiza nowa
 Milszą droga człowieka do szczęścia powiodła.
 Ileż dobra spłynęło z tak pięknego źródła?
 Jak wysoka moralność, jaka czulość wszędy;
 Uczą mnie twoich osób i cnoty i błędy!
 Zachwyca mnie wspaniałość w rozsądnym Wolmarze,
 Dobroczynność w Bomstonie, stała przyjaźń w Klarze.

Ta tkliwość i moc duszy, co Juliją znaczy,
 Obrazy St.Preux szczęścia, żalu i rozpacz
 Jego ofiary, jego kochanki łagodność.
 Jakież pióro miłości nadalo tę godność?..
 Kto bez wzruszenia widzi to cudów zebranie?
 Kto po ich przeczytaniu lepszym się nie stanie?
 O! gdyby cnota chciała gadać z śmiertelnikiem,
 Twoimby, boski Rousseau, mówiła językiem

[Цыт. па Skwarczyński 1958, с. 26].

Звяртае на сябе ўвагу стылёвая разняволенаць паэмы. Абарона права чалавека на чулае сэрца і на свабоднае праяўленне яго патрэбаў вядзецца ў паэме эмацыянальна і ўзрушана. З. Скварчынскі заўважыў, што ўсхваляванай атмасферай, палкай абаронай пачуццяў, спантаннасцю эмоцый паэма “Разважанні пра раманы” папярэднічае рамантычным творам А. Міцкевіча, асабліва IV частцы “Дзядоў”.

Перад намі цікавая старонка літаратурнага жыцця пераходнага перыяду, калі паступова фарміруецца новы мастацкі светапогляд, а творца і чытач адчуваюць патрэбу ў новых формах мастацкага бачання свету. Невыпадкова З. Скварчынскі, маючы на ўвазе мастацкую пераемнасць рамантычных твораў А. Міцкевіча з паэмай “Разважанні пра раманы”, піша: “Сапраўды, падобнага штуршка, як гэтая апалогія рамана, паэту не мог бы даць ніводзін твор нашай тагачаснай літаратуры” [Skwarczyński 1958, 33].

Публікацыі ў “Tygodniku Wileńskim” 1804 года з’яўляюцца красамоўным сведчаннем асэнсавання спецыфічных задач сентыменталізму, яго прагрэсіўнай ролі ў еўрапейскім і айчынным літаратурным жыцці. Як паказаў вопыт гэтага выдання, сентыменталізм быў найвышэйшым узроўнем дасягненняў тагачаснай літаратуры і зыходным пунктам для яе далейшага развіцця і мастацкіх пошукаў, якія будуць праводзіцца наступнымі літаратурнымі пакаленнямі, найперш, паэтамі-філаматамі.

Сентыменталізм, які ў тагачасным літаратурным жыцці вылучаўся як найбольш цэласная, завершаная, багатая мастацкімі дасягненнямі і творчымі адкрыццямі сістэма, выступаў адным з найважнейшых кампанентаў перадрамантычнага руху. Ю. Крыжаноўскі ў “Гісторыі польскай літаратуры” сцвярджаў, што сентыменталізм “antagonistycznie wobec klasycyzmu nastawiony, krył w sobie załączki spraw, które w przyszłości miały rozwinąć się bogato i zwycięsko” [Krzyżanowski 1964, 462]. Калі філаматы прыйдуць у творчае жыццё і пачнуць далейшыя пошукі новых сродкаў і форм мастацкага асэнсавання рэчаіснасці, яны будуць мець ўжо добра падрыхтаваны падмурак. У спадчыну ім прыойдзе багаты вопыт сентыменталізму ў галіне чалавеказнаўства, новыя мастацкія сродкі

выражэння ўнутранага спантаннага жыцця, скіраванасць на народную творчасць.

Бясспрэчна, рамантызм не быў механічным працягам ранейшых творчых дасягненняў ці простым сумарным вынікам шматлікіх мастацкіх з'яў, а стаўся хутчэй своеасаблівым вектарам перадрамантычных тэндэнцый папярэдняй эпохі і напружаных эстэтычных пошукаў свайго часу. Ён наследаваў супрацьстаючы, адштурхоўваючыся ад ужо сфарміраваных традыцый, дыялектычна пераймаючы творчы досвед сваіх папярэднікаў, прапускаючы яго праз сваё мастацкае светаадчуванне.

У заходнееўрапейскіх краінах перадрамантызм вызначаўся сваім рашучым і бескампрамісным адмаўленнем рацыяналізму Асветніцтва. У беларускай літаратуры феномен запозненага Асветніцтва вызначыў спецыфіку перадрамантычнай сітуацыі. У. Мархель у кнізе “Прысутнасць былога” звярнуў увагу на тое, што “ніводная больш-менш буйная з'ява ў беларускай літаратуры не адбывалася па класічных правілах, у чыстым, так бы мовіць, выглядзе; ніводзін стыль ці метада, а з ім і адпаведныя працэсы не мелі тут дастаткова поўнага выяўлення, не атрымалі развіцця да самавычарпальнасці” [Мархель 1997, 15]. Унікальная з'ява запозненага Асветніцтва выяўляе адметнасць літаратурнага жыцця Беларусі XIX-пачатку XX стагоддзяў, шмат у чым вызначае яго шматстылёвасць і поліфармізм.

Перадрамантызм у беларускай літаратуры характарызуецца сінтэтычнасцю і памяркоўнасцю, мяккасцю і размытасцю часовых межаў. Разнастайныя перадрамантычныя з'явы не завяршаюць сваё мастацкае існаванне пасля нараджэння рамантызму, а мірна ўжываюцца з ім у адной культурнай прасторы. Так, запозненае Асветніцтва ў грамадскай думцы і мастацкай практыцы беларускіх пісьменнікаў праявілася пераважна праз ідэйна-эстэтычныя нормы сентыменталізму. Ён ідэйна не вычарпаў сябе, не знік з літаратурнага жыцця, а па-ранейшаму застаўся запатрабаваным і актуальным мастацкім стылем. Асветніцка-сентыменталісцкі светапогляд многіх беларускіх пісьменнікаў XIX стагоддзя сутыкаецца з рамантычным бачаннем свету, а ў іх творах у адно мастацкае цэлае пераплятаюцца з'явы самых розных літаратурных эпох.

Нават пакідаючы ўбакі ўласналітаратурныя праблемы і задачы, якія прымусілі сентыменталізм затрымацца тут даўжэй, чым у любой іншай еўрапейскай літаратуры, а сканцэнтравана на універсальным, зразумела, што любы творца застаецца чалавекам прыватным, з імкненнем да асабістага шчасця і сямейных радасцяў. Рамантыкі, як правіла, людзі беспрытульныя, са складаным чалавечым лёсам, але нават адмаўляючы грамадства і кідаючы выклік усяму свету -- усё роўна хочацца быць шчаслівым. І ў гэтым выпадку традыцыя сентыменталізму прапануе ім шэраг ідэйна-мастацкіх прыёмаў, знакавых міфалагемаў і вобразаў.

Праявы сентыменталізму назіраюцца і ў творчасці А. Міцкевіча, асабліва калі яго паэтычнае натхненне лучыцца з нясцерпнай настальгіяй па дому, па роднай Літве. Наконт яго паэмы “Пан Тадэвуш” У.М. Конан адзначыў, што гэта “творча-мастацкая сублимацыя, пераўтварэнне тугі па радзіме ў яркія мастацкія карціны сельскага раю... Паэтычны шляхецкі эпас “Пан Тадэвуш” – хутчэй класічная ідылія з мноствам пастаральных сцэн, чым драма, у ёй дамінуюць гарманічныя вобразы сельскага побыту беларускай шляхты” [Конан 1998, 222–223].

Рамантычны матыў пілігрымства суседнічае з аркадыйскім топасам сентыменталізму ў вершы Ю. Корсака “Незабудка”. Пастаральны малюнак напачатку верша -- адпраўная кропка вандроўкі героя ў вялікі нязнаны свет:

Pasterz chory na serce,
Samotny, dumający,
Rozkochany w pasterce,
Sedł, i zoczył, rosnący
Kwiat niezabudki.

I zawoła w zapale,
O gdybym mógł z jej ręki,
Choćby przez łzy i żale,
Wyżebrać kwiat maleńki,
Tę niezabudkę.

Jeśli kto jaki kwitek
W pielgrzymu ujrzysz ręki,
Gdy mniejszy jak bławatek,
A skromniejszego wdzięku,
To niezabudka.

[Korsak 1830, 103--104].

Яшчэ адным прыкладам можа быць спалучэнне з рамантычнымі матывамі пілігрымства і сіроцтва вельмі папулярнага ў беларускай літаратуры тыпова сентыменталісцкага вобраза хаткі. Абжытая спарадкаванасць невяліччай хаткі проціпастаўляецца беспрытульнасці навакольнага свету, куды тым не менш адпраўляецца вандроўнік.

Беларускі рамантызм жывіла нацыянальна-вызваленчая барацьба, якая вымагала самаахвярнасці, пакутаў у эміграцыі, ссылцы, на катарзе. Але туга па Радзіме, сум па няспраўджаным асабістым шчасці, безумоўна, спрыялі праяўленню сентыменталісцкіх матываў. “Паэт сэрца” Т. Лада-Заблоцкі ў паэме “Ваколіцы Віцебска” будзе небеспадстаўна называць сябе “ахвярай жыццёвай навальніцы”. Побач з класічнай міфалагемай рамантызму, “бурапенным морам жыцця”, у паэме прысутнічаюць знакавая міфалагемы вёскі і хаткі як прытулку чулівай душы. Вёсачка

каля Віцебска, “дзе ў шчасці мімалётным // Жыве працоўны люд спакойна і самотна”, вабіць паэта. Ён марыць калі-небудзь “схіліць стамлёнае чало ў цянёчку вёскі”, дзе пануюць ціша, спакой і мірнае чалавечае шчасце:

Ці сяду калі ў сціплай ціхай хатцы
 Пры родных сваіх дзетках і пры іхняй матцы?
 Вучыць любові Бога і пашане цноты?
 Ці буду ў іх выхоўваць да навук ахвоту,
 [Лада-Заблоцкі 1994, 284].

Але яму наканаваны іншы, няўдзячны лёс. Быццам спалохаўшыся такіх смелых мараў аб асабістым шчасці, Лада-Заблоцкі адразу ж папраўляецца: “Такія перажыўшы здрады й лёсу ўдары, // Яшчэ растацца з вамі не магу, о мары!”.

З небяспечнай вандроўкай-плаваннем па “бурапенным моры” параўноўвае жыццё Я. Баршчэўскі. Невялікі фальварак пана Завальні – порт на беразе мора, дзе спакутаванаму падарожніку можна займець спачынак. Аналагічная трактоўка хаткі будзе таксама прысутнічаць у творчасці Я. Аношкі (“Чужы дом”, “Чорная распач”), У. Сыракомлі (“Хатка ў лесе”, “Пра маю старую хатку”), В. Дуніна-Марцінкевіча (“Благаслаўлёная сям’я”).

Матыў пілігрымства абумоўлены не толькі выгнаннем, эміграцыяй ці высылкай, але гэта і рамантычныя ўцёкі ад рэчаіснасці ў нікуды. Сентыменталісты таксама імкнуцца процістаяць дэструктыўнаму свету. Падстава для ўцёкаў у сентыменталістаў і рамантыкаў адна і тая ж -- непрыняцце рэчаіснасці, але відавочна канцэпттуальная розніца ў светаадчуванні і пошуках выйсця. Сентыменталісцкая традыцыя прапануе схвацца ў хатку, ва ўтульны абжыты свет, дзе можна акружыць сябе блізкімі людзьмі і захаваць натуральныя дабрачыннасці. Рамантыкі, скіраваныя на трагічнае адзіноцтва, наканаваны на адвечнае пілігрымства і сіроцтва. Асабістае шчасце для іх амаль немажлівае.

Паказальна, што ў беларускай літаратуры XIX стагоддзя гэтыя знакавыя матывы і вобразы, якія ўзніклі і набылі канцэпттуальнае значэнне ў розных літаратурных эпохі, прысутнічаюць адначасова, узаемадапаўняючы і адцяняючы адзін аднаго ў межах творчасці аднаго пісьменніка ці нават ў межах аднаго мастацкага твора.

Такім чынам, перадрамантычныя тэндэнцыі фарміраваліся як пад уплывам заходнееўрапейскіх мастацкіх пошукаў і дасягненняў, так і лагічна вынікалі з працэсу развіцця айчыннай літаратуры. Літаратурная сітуацыя перад рамантычным пераломам вызначалася сінкрэтычнасцю, адначасовай прысутнасцю розных ідэйна-мастацкіх з’яў, з якіх найбольш завершанай і плённай быў сентыменталізм.

Перадрамантызм у беларускай літаратуры развіваўся ў палеміцы з асветніцкім рацыяналізмам, але разам з тым заставаўся пад моцным

уздзеяннем сілавога поля папярэдняй эпохі. Феномен запозненага Асветніцтва вызначыў спецыфіку беларускага перадрамантызму, абумовіў яго кампрамісны характар, памяркоўнасць, размытасць храналагічных межаў. Перадрамантызм у беларускай літаратуры паўстае як насычаны, яркі перыяд, які шмат у чым прадвызначыў шляхі далейшага літаратурнага развіцця.

Літаратура:

1. Верцман И. Жан-Жак Руссо и романтизм // Проблемы романтизма. Сб. статей. – М.: Искусство, 1971. – С. 60-99.
2. Жирмунский В. Сигал Н. У истоков европейского романтизма // Уолпол, Кэот, Бекфорд. Фантастические повести. -- Л.: Наука, 1967. – С. 249-285.
3. Конан У.М. Вобразы і матывы зямнога раю ў паэзіі Адама Міцкевіча // Адам Міцкевіч і нацыянальная культура: Матэрыялы Міжнар. навук. канф., Мінск, 7–11 верас. 1998 г. / Рэд.: Н.Давыдзенка, А.Мальдзіс. – Мінск: Беларус. кнігазбор, 1998. – С. 220–225.
4. Курилов А.С. Литературно-общественные предпосылки возникновения романтизма в России // История романтизма в русской литературе: Возникновение и утв. романтизма в рус. лит. (1790–1825) / С.Е.Шаталов, А.С.Курилов, В.И.Фёдоров и др.; Ред.: А.С.Курилов и др. – М.: Наука, 1979. – С. 17-30.
5. Лада-Заблоцкі Т. Ваколіцы Віцебска // Шляхам гадоў: Гіст.-літ. зб. / Уклад. Я.Янушкевіч. – Мінск: Маст.літ., 1994. – С. 170–188.
6. Лецка К.І. Вытокі рамантызму XIX стагоддзя ў беларускай старажытнай літаратуры і праблемы яго генезісу. // Лецка К.І. Вытокі і генезіс беларускага рамантызму XIX стагоддзя: Манагр. – Гродна: Гродзен. дзярж. ун-т, 2003. – С. 289–330.
7. Лотман Ю.М. Поэзия 1790-1810-х годов // Поэты 1790-1810-х годов. -- Л.: Сов. писатель, 1971. – С. 5—67.
8. Мархель У.І. Прысутнасць былога: Нарысы, арт., эсэ. – Мінск: Трафімчук, 1997. – 192 с.
9. Тарасюк Л.К. Мастацкія кірункі і плыні ў беларускай паэзіі XIX – пачатку XX ст.: Вучэб. дапам. для студэнтаў філал. фак. – Мінск: Беларус. дзярж. ун-т, 1999. – 72 с.
10. Тураев С.В. От Просвещения к романтизму: Трансформация героя и изменение жанровой структуры в западноевроп. лит. конца XVIII – нач. XIX в. – М.: Наука, 1983. – 255 с.
11. Karpiński F. Dzieła Franciszka Karpińskiego wierszem i prozą. Edycya nowa i zupełna, wielą pismami od autora nadesłanymi pomnożona. W 4 t. – Warszawa: Drukarnia Xięży Piarów, 1806. – T. 4. – 449 s.
12. Korsak J. Poezije. St. Petersburg, 1830.
13. Kostkiewiczowa T. Klasycyzm, sentymentalizm, rokoko: Szkice o prądach literackich polskiego Oświecenia. – Warszawa: Wyd-wo PWN, 1975. – 375 s.
14. Kowalczykowa A. Preromantyzm // Słownik literatury polskiej XIX wieku / pod. red. Bachorza J., Kowalczykowej A. 3 wyd. -- Wrocław, 2002, s. 781--784.
15. Krzyżanowski J. Historia literatury polskiej. -- Warszawa: Państw. Inst. Wydawniczy, 1964. – 652 s.
16. Libera Z. Problemy polskiego Oświecenia. -- Warszawa: Wyd-wo PWN, 1969. -- 308 s.
17. Skwarczyński Z. W szkole sentymentalizmu. „Tygodnik Wileński” z 1804 r. – Łódź: Łódzkie Tow-wo Nauk., 1958. – 50 s.

18. Kostkiewiczowa T. Sinko Z. Russoizm // Słownik literatury polskiego Oświecenia / Red. T.Kostkiewiczowa. – 3 wyd. – Wrocław: Zakł. Nar. im. Ossolińskich, 2002. – S. 536—543-